

Een gat in de markt?

F. Bovenkerk

Een korte beschouwing over het commerciële sociaal-wetenschappelijke onderzoekswezen naar aanleiding van R.W.M. Geerts en M.H.J.M. Knapen: *Doolplein, woonwagenbewoners contra beleid*, Instituut voor Toegepaste Sociologie, Nijmegen 1978.

In Nederland bestaan een aantal markt- en opinieonderzoeksbureau's, waar nogal wat afgestudeerde sociologen een werkkring vinden: enkele daarvan gaat het zo goed dat zij zijn uitgegroeid tot miljoenenbedrijven. Wat kan de productie van deze ondernemingen van sociaal onderzoek betekenen voor de ontwikkeling van de sociale wetenschappen? Iedereen zal graag aannemen dat men hier niet in de eerste plaats uit is op theorievorming, maar wie weet? Het lijkt waarschijnlijker dat nieuwe technieken van onderzoek worden ontwikkeld of bestaande verfijnd, bij de grotere instellingen werken immers bij voorkeur M&T-specialisten, men beschikt over mechanische dataverwerkingsinstallaties en soms toch ook over een redelijk ruim geldsbudget. In ieder geval kan men verwachten dat bij deze ondernemingen een grotere gevoeligheid wordt ontwikkeld voor actuele maatschappelijke problemen dan binnen de loggere Universiteit mogelijk is.

Het Instituut voor Toegepaste Sociologie te Nijmegen behoort tot de betere instellingen van deze soort. Dat vindt men daar zelf ook, want het is het enige onderzoeksbureau, waar men altijd de gewaardeerde rapporten opstuurt ter bespreking aan de sociologische vakbladen. Het hier te bespreken rapport over een conflict tussen woonwagenbewoners en overheidsinstellingen is een goed voorbeeld van een onderzoek naar een actuele kwestie. Ik heb het met verbazing gelezen en aanleiding gezien om, zij het zeer vluchtig, kennis te nemen van andere producten van dit instituut. Ik kan het de lezer niet aanraden, het kennisnemen van de massa gedrukt papier, die het instituut voortbrengt is een vreugdeloze bezigheid, maar zoals gezegd: ik ben hier al te oppervlakkig te werk gegaan. Wat mij echter het meest opvalt, of eerlijker: tegenstaat, is het kramachtig vasthouden aan de enquête als de ware techniek van onderzoek.

Of het nu gaat om een, in 1975 gereed gekomen, verslag over de gewoonten

van sportvissers (wist u dat 17% van de Nederlandse sportvissers in het bezit is van een z.g. vissersparaplu en dat 63% beschikt over een regenpak?) over de partnerkeuze van oudere niet-gehuwden ('75) over openlucht recreatie in de provincies Gelderland en Utrecht ('76) of over het gebruik van de fiets in Nederland uit 1978 (wist u dat 95% van de Nederlanders de mening is toegedaan dat fietsen gezond is?; wat zou trouwens die overige 5% vinden?), het is allemaal van een grauwe eenvormigheid. Het is duidelijk dat men er moeite mee heeft te opereren buiten de veilige zekerheid van de enquête of het *survey*. Het is de techniek die de sociale wetenschappen aanzien verschaft en trouwens: de opdrachtgever zal niet anders willen. Is sociologie voor de buitenstaander niet ongeveer hetzelfde als een enquête? Wie dit métier onder de knie heeft is niet gauw voor één gat te vangen, er zijn voldoende standaardprocedures ontwikkeld om één en ander routineus af te kunnen handelen. Met welk onderwerp men ook komt, de mal van de vragenlijst ligt gereed, men kan er op rekenen dat het karwei snel en efficiënt wordt geklaard en het eindverslag bevat voldoende gekwantificeerd materiaal om het een schijn van wetenschappelijkheid te verlenen.

Problemen van onderzoek waar anderen nog wel eens mee worstelen, worden hier beheerst: *face-to-face* contact met echte mensen lijkt niet nodig, dit kan worden uitbesteed aan een schare goed geïnstrueerde interviewers; ethische problemen doen zich nauwelijks voor bij wie zijn 'objecten' aldus op een afstand houdt en niet anders rapporteert dan in de vorm van tellingen, tabellen en toetsen; mechanische dataverwerking is er goed voor dat er altijd wat uitkomt, ook al weet men niet precies wat de geldigheid van de gegevens voorstelt. Dit alles moet bij de buitenwereld de indruk achterlaten dat althans in de toegepaste sfeer de sociale wetenschappen volwassen zijn geworden.

Maar nu waar het in deze bespreking om gaat: het onderzoek naar woonwagengebouwen in Eindhoven. Ook wie niet alle lotgevallen van de woonwagengebouwen in Nederland op de voet volgt, kan zich waarschijnlijk nog wel herinneren hoe in het afgelopen voorjaar het bewuste woonwagengebouw in het nieuws kwam toen een speciaal politieteam met bivakmutsen het terrein op stormde om daar een paar zware jongens in te rekenen. Al jaren leeft men hier in onmin met het plaatselijke woonwagengebouw en de gemeente, het twistpunt geldt de grootte van het kamp. Heeft de Nederlandse overheid in de jaren '60 geprobeerd de woonwagengebouw te concentreren in grotere regionale kampen, thans tracht men hen (o.a. op eigen verzoek) weer te spreiden naar kleinere eenheden. Op het Doolplein doet zich de omstandigheid voor dat de bewoners, tegen deze trend in, tegen zulke deconcentratie bezwaar maken. In '78 hebben zij een kruispunt bezet om hun eisen kracht bij te zetten, de berm van de spoordijk zijn al eens in brand gestoken en de mobiele eenheid van de politie is er al ettelijke malen aan te pas moeten komen om met stevig optreden de openbare

orde te herstellen. Voor alle betrokkenen tezamen is dit aanleiding geweest om het ITS te verzoeken een studie te verrichten naar de gewenste kampgrootte. Hoe zou men een dergelijk onderzoek inrichten? Het is duidelijk dat het hier gaat om mensen met een toch wel heel afwijkende wijze van levensvoering van het gemiddelde, of juist: van het milieu van de onderzoekers, en er zou toch alles voor te zeggen zijn dat men eerst eens grondig met de betrokkenen kennis maakt. Niets daarvan echter: ook de woonwagenbewoners van het Doolplein moeten door de molen van de enquête! De onderzoekers vervaardigen een rijtje vragen (achter hun schrijftafel wil ik wedden), en zij sturen er drie ervaren enquêteurs op af om bij 63 kampbewoners 'de vragenlijst af te nemen'. Dit blijkt opvallend gemakkelijk te verlopen, de nonrespons is nihil. Het resultaat van deze ondervraging treft men in goed verzorgde tabellen achter in het rapport.

Wat is er gevraagd? We zagen al dat de opdracht luidde om woonwensen te onderzoeken, welnu daar is in Nederland heel wat ervaring mee opgedaan, zoals onder vele redelijk welgestelde bewoners van nieuwbouwbuurtten. De vragen zijn dan ook uit dit idioom afkomstig en we leren dat 11% van de respondenten gaarne zou beschikken over een betere speelruimte voor de kinderen, 78% wil wel een douche en men heeft de mensen serieus laten antwoorden op de vraag of zij de inrichting van de standplaats als 'zeer goed', 'goed', 'matig', 'slecht' of 'zeer slecht' zouden kwalificeren. De onderzoekers liggen er klaarblijkelijk niet wakker van hoe relevant zulke vragen voor de mensen in kwestie precies zijn of waarom zij op bepaalde 'items' antwoorden zoals zij doen. En wie bepaalt eigenlijk wat de mensen antwoorden? Zijzelf? Formele of informele leiders? Hoe lopen precies de kanalen van invloed via welke een gemeenschappelijk standpunt tot stand komt? Of is er misschien zelfs sprake van intimidatie? Met dit laatste worden de onderzoekers overigens tóch geconfronteerd. Wanneer zij na de eerste ondervraging een tweede ronde laten maken langs een kleiner aantal mensen en met een 'opener' type van interview, dan blijkt op het kamp een stencil te circuleren met aanbevolen antwoorden. De onderzoekers reizen daarop zelf naar het kamp om daar vast te stellen dat deze gebeurtenis op het resultaat van het onderzoek wel niet van al te grote invloed zal zijn. Desondanks toch een spoor van twijfel: op p. 32 schrijven zij dat bij de beantwoording der vragen 'een bepaalde mate van sociale controle' wel kan hebben meegespeeld. Inderdaad, dat lijkt mij ook héél erg waarschijnlijk en het heeft er alle schijn van dat de onderzoekers bewaam bij de neus zijn genomen. Ik zou er zelf heel wat moeite voor over hebben gehad om er achter te komen wie dat stencil gemaakt heeft en in hoeverre en waarom men zich daar wat van aantrekt.

Wat moet men met zulk onderzoek? Men kan een dergelijke ongewone gemeenschap over een zo gevoelige aangelegenheid als waarover men al zo lang slaags is met de autoriteiten, niet zinnig onderzoeken met de enquêtemachine. In zulke gevallen is enigerlei vorm van participerende observatie geïndiceerd. Het

is dan ook onthutsend om in hetzelfde rapport te lezen dat ooit aan één van de onderzoekers is gezegd (p. 8/9): 'als je iets over ons wilt schrijven moet je maar eens een tijdje bij ons komen wonen', een aanbod waar menige antropoloog jaloeers op zou zijn. Maar waarachtig, één van beide onderzoekers waagt het ook nog, hij gaat 3 dagen participierend onderzoek doen, van maandagochtend tot woensdagavond. In een toegift bij het rapport (bijlage II) doet hij verslag. Het valt allemaal best mee, de woonwagenbewoners blijken veel minder vechtlustig dan men verwachtte. Het aardige is nu dat in deze appendix enkele interessante doorkijkjes worden geboden op werkelijk begrip voor de groep in kwestie. Ik noem twee dingen:

Ten eerste vertrouwt men de onderzoeker toe dat agressief optreden naar buiten (waar men zich inderdaad van bedient) de enige manier is om zaken geregeld te krijgen. Instanties plat lopen, vertrouwen op vage toezeggingen, het helpt allemaal niet, maar een kortstondige uitbarsting van woede doet soms wonderen. De onderzoeker is hier een soort symbiotische relatie op het spoor tussen woonwagenbewoners en hun omgeving. Men verwacht over en weer een bepaald type gedrag van elkaar en in deze context moet men het baldadig optreden van woonwagenmensen rationeel noemen.

Ten tweede stelt de rapporteur vast dat de betrokken mensen toch wel een heel andere schaal van waarderingen hanteren voor hun eigen gedrag en dat van anderen, dan hijzelf gewend is: men verkeert graag buiten en in het dagelijks leven blijkt een opvallend grote betrokkenheid bij alles wat er op het kamp gebeurt. Nog één stapje verder en de onderzoeker zou zich wellicht de vraag hebben gesteld of hij hier niet bovenal van doen heeft met mensen, die een bepaalde cultuur delen, compleet met opvattingen over wat wel hoort en wat niet, wat nastrevenswaard is en wat minder belangrijk. Het wil mij voorkomen dat een inzicht in zulke zaken een noodzakelijke voorwaarde vormt voor begrip van waar het bij alle wrijving met gemeente en andere overheidsinstellingen eigenlijk om gaat. En zo levert het onderzoek onverwacht toch een aardig idee op over hoe het wel zou kunnen. Ondanks het verplichte nummer van de enquête.

Nu de moraal van dit verhaal. Bij de betere instellingen van sociaal onderzoek als het ITS kan men een enquête goed uitbesteden voor zover het gaat om het verkrijgen van eenvoudige en oppervlakkige gegevens. Men werkt hier waarschijnlijk handiger en sneller dan in de officiële wetenschap. Maar laat men zich daarbij liever beperken tot het onderzoeken van de behoefte aan vissersparaplus of onderwerpen als de te verwachten voorkeur voor zwarte of bruine schoenen bij de volgende mode of het voorspellen van verkiezingsresultaten. Deze beperking is niet van principiële aard, zo maak ik op uit het woonwagenverslag; wanneer men zich minder zou verlaten op alleen één onderzoekstechniek en geen andere, dan openen zich interessante perspectieven.

F. Bovenkerk Een gat in de markt?

Tenslotte vermoed ik dat opdrachtgevers, die wél oog zouden hebben voor onderzoeken van een complex, beschrijvend of kwalitatief karakter, op dit ogenblik bij geen enkel commercieel bureau terecht kunnen. Een gat in de markt?